

Estudi, edició i notes
Mireia Ferrando Simón

JOAN FUSTER
Escrits sobre
el Tirant lo Blanc

PUV
UNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

Joan Fuster

Ecrits sobre el Tirant lo Blanc

Aquesta obra ha obtingut el Premi Joan Coromines d'Investigació Filològica, Històrica o Cultural (2023), convocat per la Societat Coral El Micalet amb la col·laboració de la Universitat de València. El jurat va estar integrat per Josep Ferrer i Costa, de la Fundació Pere Coromines; Vicent Anyó i Garcia, de l'Ajuntament de València; Vicent J. Escartí i Soriano, de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Amparo Jesús-Maria Romero, de Publicacions de la Universitat de València, i Josep Guia i Marín, de la Junta Directiva de la Societat Coral El Micalet, que hi actuà com a secretari.

Joan Fuster
Escrits sobre el Tirant lo Blanc

Estudi, edició i notes

Mireia Ferrando Simón

CÀTEDRA JOAN FUSTER

DIRECTORA DE LA COL·LECCIÓ

Carme Gregori

(directora de la Càtedra Joan Fuster)

CONSELL EDITORIAL

Antoni Furió, Gonçal López-Pampló,

Andreu Sentí, Vanessa Vidal

COMITÈ CIENTÍFIC

Ferran Carbó, Tobies Grimaltos,

Manuel Pérez Saldanya, Vicent Simbor

Aquest volum ha comptat amb la col·laboració de
l'INSTITUT INTERUNIVERSITARI DE FILOLOGIA VALENCIANA

*Aquesta publicació no pot ser reproduïda, ni totalment ni parcialment,
ni enregistrada en, o transmesa per, un sistema de recuperació d'informació,
en cap forma ni per cap mitjà, sia fotomecànic, fotoquímic, electrònic,
per fotocòpia o per qualsevol altre, sense el permís previ de l'editorial.*

© De l'estudi (primera part),
l'edició i les notes dels textos de Joan Fuster,
Mireia Ferrando Simón, 2023

© Dels textos de Joan Fuster, hereus de Joan Fuster

© De la fotografia de la coberta:
Francesc Jarque (1964): Retrat de Joan Fuster a València
(Arxiu Fotogràfic Joan Fuster)

© De la present edició:
Universitat de València, 2023
www.uv.es/publicacions
publicacions@uv.es

Coordinació editorial: Maite Simón
Disseny de l'interior i maquetació: Inmaculada Mesa
Correcció: Elvira Iñigo
Coberta: Celso Hernández de la Figuera

ISBN: 978-84-1118-249-2 (paper)

ISBN: 978-84-1118-250-8 (ePub)

ISBN: 978-84-1118-251-5 (PDF)

Edició digital

*Als meus pares,
que m'han ensenyat a estimar
la llengua de Joanot Martorell,
per creure en mi*

També dels clàssics és obligació suportar les insolències
dels qui els reconeixem aquesta qualitat, des del temps.

JOSEP PALÀCIOS

Índex

I

«UN CLÀSSIC SENSE ARNES NI POLS». LES APROXIMACIONS DE JOAN FUSTER AL *TIRANT LO BLANC*

Mireia Ferrando Simón

INTRODUCCIÓ.....	17
1. HISTÒRIA LITERÀRIA I CULTURAL EN JOAN FUSTER..	23
1.1 La concepció fusteriana de la història cultural	24
1.2 L'atenció a la literatura medieval: entre l'ofici i el compromís cívic	37
1.3 El cas singular del <i>Tirant</i>	44
2. L'INTERÉS PEL <i>TIRANT</i>	51
2.1 Les primeres reflexions (1947-1961): la modernitat formal i el rerefons ideològic	52
2.1.1 Una «hipòtesi» inicial sobre l'esperit del temps	52
2.1.2 Contra la desmemòria: una novel·la a divulgar	62
2.2 Les lectures socioculturals (1962-1982): la recepció de la novel·la.....	67
2.2.1 Un retaule del XV valencià.....	67
2.2.2 Arran de la commemoració del centenari de Joanot Martorell (1968)	70
<i>Un referent d'autoritat</i>	75
<i>La posteritat del «mejor libro del mundo» ..</i>	78
2.2.3 La projecció pública de la novel·la	88
2.3 Les darreres consideracions (1983-1991): els aspectes filològics	90

3. L'APOSTA PEL <i>TIRANT</i>	107
3.1 Sobre la noció de «clàssic» i el <i>Tirant</i>	107
3.1.1 Els clàssics, més enllà de la literatura.	108
3.1.2 El <i>Tirant</i> , clàssic entre els nostres clàssics.....	112
3.2 La idoneïtat del <i>Tirant</i> com a clàssic	115
3.3 Les raons del <i>Tirant</i> com a clàssic.....	119

II

ESCRITS SOBRE EL *TIRANT LO BLANC*

Joan Fuster

<i>Criteris d'edició</i>	133
1. TEXTOS PERIODÍSTICS.....	137
1.1 Hipòtesi sobre el <i>Tirant</i>	137
1.2 Cervantes y el <i>Tirant</i>	149
1.3 Profecia sobre Valencia [en <i>Tirant lo Blanc</i>].....	152
1.4 Martorell, caballero y burgués.....	156
1.5 Lectoras egregias del <i>Tirant</i>	159
1.6 Sobre la inmoralidad del <i>Tirant</i>	162
1.7 Esquema de una educación caballeresca	166
1.8 Fecha y dedicatoria del <i>Tirant lo Blanc</i>	170
1.9 Un altre centenari a punt: el de Joanot Martorell.	174
1.10 Regreso de <i>Tirant</i>	182
1.11 Con los apoyos de Riquer: el atrevido <i>Tirante el Blanco</i>	188
1.12 Historietes pendants (i III)	194
1.13 [El <i>Tirant</i> en el seu context].....	196
2. ARTICLES ERUDITS.....	199
2.1 Lectors i lectures del <i>Tirant</i>	199
2.2 [La posteritat del <i>Tirant</i>]	209
2.3 [La peripècia del <i>Tirant</i>]	232
2.4 Aventura del <i>Tirant</i>	262
2.5 Consideracions sobre el <i>Tirant</i>	264

3. TEXTOS AMB REFERÈNCIES D'INTERÉS.....	287
3.1 ¿Para quién escribían los prosistas valencianos del siglo XV?.....	287
3.2 Herramientas para un oficio	291
3.3 Memòria de Jaume Roig.....	296
3.4 La llengua del <i>Tirant</i>	301
3.5 El pobre Martorell.....	303
4. INTERCANVIS EPISTOLARS	305
4.1 Jesús Ernest Martínez Ferrando	305
4.2 Eulàlia Duran.....	317
4.3 Joan Coromines.....	323
EPÍLEG	329
REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	333
ÍNDEX ONOMÀSTIC	345

I

«UN CLÀSSIC SENSE ARNES NI POLS».
LES APROXIMACIONS DE JOAN FUSTER
AL *TIRANT LO BLANC*

Mireia Ferrando Simón

Introducció

¿Pot dir-se, encara, res nou sobre Joan Fuster? És ben cert que se n'han dit –se n'han repetit– moltes coses. Però les pàgines següents mostren que Fuster diu i ens diu, encara, coses noves; altrament, no hauria gosat confegir-les.

Aquest llibre està motivat, doncs, per una llacuna bibliogràfica que em permetré qualificar de sorprenent: quina lectura va fer Joan Fuster del *Tirant lo Blanc*? Què en pensava, ell, de la novel·la cimera de la literatura catalana? Són interrogants que m'havien acompanyat durant un temps, fins que em vaig decidir a contestar-los, neguitosa per no haver-hi trobat, dins dels estudis fusterians, cap anàlisi monogràfica sobre la qüestió, i esperonada també per la commemoració del centenari del naixement de l'escriptor, l'any 2022. Intuïa des de bon començament que, malgrat la poca informació amb què comptava, les respostes esperables podien ser més que interessants, a causa de l'envergadura mateixa del tema. Ben mirat, es tractava d'acarar el clàssic medieval que més i millor ha desbordat els límits de la literatura per a esdevenir un símbol nacional i l'escriptor –assagista, intel·lectual, erudit i tantes altres coses– que, en vida, ja va veure publicades les seues obres completes i va ser qualificat, precisament, amb el mateix epítet de «clàssic», això sí, del segle XX. En cap cas, però, imaginava que la recerca desbordaria els límits de les meues intuïcions inicials,

per l'abundància de materials esparsos que he anat descobrint, recopilant i estudiant: uns pocs, ja coneguts, havien rebut una consideració crítica molt escassa i puntual; uns altres, la majoria, havien passat desapercebuts dins d'una producció tan ingent com la fusteriana; i encara n'hi ha uns altres de desconeguts que han restat inèdits fins ara. Tots, però, constitueixen una aportació bàsica al coneixement de la novel·la i esdevenen un testimoni historicoliterari molt més valuós analitzats ara en conjunt i en perspectiva.

Aquells interrogants que em semblaven, d'inici, un entreteniment estimulant i suggeridor, es contesten àmpliament en aquest llibre. Han madurat, han pres cos, i han acabat donant lloc a una recerca d'un notable interès, no pels possibles mèrits de qui signa aquestes ratlles, sinó per la contribució que suposa a l'hora de corregir uns dèficits que no es podien perllongar. Fuster va ser un lector brillant i un estudiós perspicaç de les grans figures medievals, una asseveració tan certa com sovintejada. Tanmateix, l'absència d'anàlisis sobre les aportacions de Fuster al *Tirant* podria fer pensar que, per l'obra de Martorell, a penes s'hi va interessar. Entre les diverses circumstàncies que hi han contribuït de ben segur que es troba el fet que l'escriptor no publicà cap monografia o estudi extens sobre Joanot Martorell, com sí que ho va fer sobre alguns altres literats il·lustres (Vicent Ferrer, Jaume Roig, Ausiàs March o Isabel de Villena), que comparteixen protagonisme en el primer volum de les *Obres completes*, de l'any 1968, dedicat a «Llengua, literatura, història». En qualsevol cas, si una cultura es construeix corregint i augmentant, per dir-ho a la manera fusteriana, convé que deixem de perpetuar unes desatencions que, com més hi aprofundim, més inadmissibles se'ns revelen. Les pàgines següents pretenen ser uns primers remeis a aquelles mancances.

El llibre s'estructura en dues parts. La primera, «Un clàssic sense arnes ni pols. Les aproximacions de Joan Fuster al *Tirant lo Blanc*», està dedicada a l'estudi del discurs de l'escriptor suecà sobre la novel·la. S'hi destaca com Fuster treballà per tornar a situar el *Tirant* en el punt central de la literatura catalana i en el marc de la literatura universal, això és, per fer de l'obra «un clàssic sense arnes ni pols», en paraules seues. En la segona part, «Escrits sobre el *Tirant lo Blanc*», s'hi apleguen les contribucions fusterianes a la novel·la, fins ara esparses.

L'estudi se subdivideix en tres capítols. El primer, a manera de contextualització, examina, sota el títol «Història literària i cultural en Joan Fuster», com l'escriptor aborda l'anàlisi de la història cultural, en aquest cas centrat en la tradició literària medieval. És ací on es justifica la singularitat que envolta el *Tirant*.

El segon capítol, «L'interés pel *Tirant*» centra l'atenció en la cronologia, atés que l'anàlisi d'un discurs al marge del seu temps de producció ens abocaria a flirtejar amb el parany de l'anacronisme. S'hi ressegueix la gestació i l'evolució de l'interés de Fuster pel *Tirant*, tot situant les seues reflexions en el marc del context temporal en què les donà a conèixer: des del recurs, durant el primer franquisme, a algun aspecte anecdòtic de la novel·la per tal de captar l'atenció del gran públic fins a la reivindicació de l'obra com a símbol literari nacional; des de l'atracció per la singularitat ideològica que traspua el *Tirant* fins a la curiositat per la recepció de l'obra des de la seua aparició fins al segle XX; des de l'admiració per les lectures de crítics com Dámaso Alonso, Martí de Riquer o Mario Vargas Llosa, o per la universalitat que li atorga David Rosenthal en traduir-la a l'anglès, fins a la participació directa en el debat acadèmic sobre aspectes textuais o autorials de la novel·la, que l'engrescaven. En pro de la claredat expositiva, propose un examen d'aquest «interés»

a partir de tres etapes convencionals, que he batejat com a «Les primeres reflexions (1947-1961): la modernitat formal i el rerefons ideològic», «Les lectures socioculturals (1962-1982): la recepció de la novel·la», i «Les darreres consideracions (1983-1991): els aspectes filològics». Aquesta seqüenciació permet resseguir l'evolució de les lectures de l'escriptor, que ja des de la immediata postguerra es convertí en un dels millors coneixedors de la novel·la.

El tercer capítol, «L'aposta pel *Tirant*», aborda els discursos fusterians sobre el *Tirant* des d'un angle diferent. En concret, estudia l'aposta de Fuster per situar la novel·la de bell nou en l'altar dels clàssics, com a obra per excel·lència de la literatura catalana. En aquest sentit, s'hi considera la noció d'«obra clàssica», o de «clàssic», i el transfons ideològic de l'etiqueta, i s'hi analitzen les raons d'aquesta aposta fusteriana. En efecte, en el context repressiu del franquisme, Fuster pensava que el *Tirant* havia d'ajudar a recuperar la consciència nacional, a cohesionar i alhora a fer més visible la comunitat lingüística, tant de portes endins com de portes enfora, i a prestigiar la cultura pròpia.

La segona part ofereix l'edició anotada i comentada de les contribucions de Fuster a l'estudi, la divulgació, la contextualització i la recepció del *Tirant lo Blanc*. No en són poques, aquestes contribucions, perquè l'atenció a l'obra de Joanot Martorell va ser insistent si es compara amb la que prestà a altres escriptors medievals, i va ser, també, constant, si tenim en compte que s'hi va interessar durant tota la seua vida literària. Es tracta d'aportacions ben diverses, que he extret, amb ànim d'exhaustivitat, no sols de fonts hemerogràfiques i arxivístiques, sinó també bibliogràfiques i audiovisuals; tot, és clar, amb la consciència de provisionalitat que implica haver de treballar en un arxiu, l'arxiu de l'Espai Joan Fuster, a Sueca, encara en procés de catalogació.

Per a l'edició d'aquests textos he adoptat un criteri tipològic: «Textos periodístics», «Articles erudits», «Textos amb referències d'interés» i «Intercanvis epistolars». La procedència dels documents és diversa i es troba degudament explicitada. Sens dubte, calia completar aquest estudi amb la reproducció de les fonts directes, sobretot perquè els lectors i lectores poguessen gaudir, sense intermediacions, del verb incomparable de Joan Fuster tant com jo ho he fet.

Algú podria objectar que la recerca científica sobre el *Tirant* ha avançat enormement en les darreres dècades. Val a dir, però, que aquest no és un estudi sobre el *Tirant*, sinó sobre les aproximacions de Fuster al *Tirant*, que tenen per tant un límit temporal improrrogable: 1992, data del seu traspàs. Certament, alguns dels seus treballs d'història cultural s'han vist afectats pel pas del temps. Però hi ha un matís important que cal fer entre la pèrdua d'una certa vigència de les dades manejades –mai no tota– i l'interès interpretatiu. Els assajos històrics de Fuster, breus o extensos, amerats d'una agudesia interpretativa privilegiada i d'una gran erudició, segueixen constituint estímuls per a la reflexió. No cal ni dir que molts d'ells han estat decisius a l'hora d'esperonar camins d'investigació profitosos que han fet avançar el coneixement d'una manera notable. Les aportacions sobre el *Tirant* justifiquen, i de sobres, el deute de la catalanística amb Fuster. És per això que, en l'ànim d'aquestes pàgines hi ha, també, un punt de vindicació de la figura de Fuster com a estudiós i crític del *Tirant*. És aquesta la «insolència» amb què el de Sueca haurà de conformar-se.

No voldria posar punt final a aquests mots introductoris sense deixar constància del meu agraïment a Josep Palàcios, a la seua generositat, per haver-me autoritzat a reproduir tant els articles coneguts com els poc coneguts i els inèdits

en què Fuster ha donat la seua pròpia visió sobre el *Tirant*, sobre el context que el va fer possible i sobre la recepció i transmissió de la novel·la. En aquest sentit, considere que les tres redaccions inèdites d'una conferència sobre la posteritat del *Tirant* constitueixen una de les seues millors aportacions a l'estudi de la història de la recepció de la literatura catalana. Des que les vaig llegir, em vaig convèncer que calia posar-les a l'abast general. He d'agrair-li també a Antoni Furió la confiança en el meu treball, que ha estat fonamental per poder fer realitat la publicació d'aquest llibre. Així mateix, voldria expressar la meua gratitud a Salvador Ortells i a Francesc Pérez i Moragón no solament per haver-me engrescat a seguir aprofundint en la meua recerca sinó per la confiança i la cordialitat amb què sempre em van tractar quan vaig tenir-los ben a la vora, a l'arxiu de l'Espai Joan Fuster de Sueca, on ja fa anys vaig tenir el privilegi de treballar com a investigadora gràcies a haver-me beneficiat d'un conveni amb la Càtedra Joan Fuster de la Universitat de València. Des d'aquell moment, Fuster i la seua obra no han deixat d'acompanyar-me i d'incitar-me a la reflexió i la recerca. Finalment, voldria reiterar el meu agraïment al jurat del Premi Joan Coromines d'investigació filològica, històrica o cultural, de l'any 2022, convocat per la Societat Coral El Micalet, per haver-me concedit el guardó corresponent. El premi m'ha permès convertir en llibre moltes hores de treball i em dona així la possibilitat de compartir les reflexions i les respostes que aquells interrogants primerencs demanaven. No cal ni dir la satisfacció que, tot plegat, em produeix.

Aquest llibre
s'acabà d'imprimir a València
el Nou d'Octubre de 2023,
Dia Nacional del País Valencià

Joan Fuster es va interessar pel *Tirant lo Blanc* d'una manera particular al llarg de tota la seua vida, però les seues aproximacions a la novel·la cimera de la literatura catalana medieval han estat fins ara ben poc remarcades. Aquestes lectures fusterianes són abordades de manera minuciosa en aquest estudi, que traça un recorregut cronològic per l'atenció de Fuster envers l'obra i també analitza com l'escriptor maldà per recuperar el *Tirant* com a clàssic de la literatura catalana, especialment enmig del context repressiu del franquisme. La recerca exhaustiva de documentació ha permés aplegar els seus escrits sobre el *Tirant*, d'índole diversa –articles periodístics, estudis, cartes, conferències...–, i traure'n de nous a la llum. El conjunt, que s'edita i s'anota per primera vegada, esdevé un testimoni historioliterari de primera magnitud, vist ara en perspectiva.

Aquesta monografia, que va estar guardonada amb el Premi Joan Coromines d'investigació filològica, històrica o cultural (2022), convocat per la Societat Coral El Micalet, contribueix a valorar, des d'un angle nou, l'aportació inestimable de Joan Fuster al coneixement i a la comprensió de la nostra història cultural.

